

А. Нестеренко

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»,
аспірант кафедри адміністративного та інформаційного права,
annach0584@gmail.com

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ КІБЕРБУЛІНГУ СТОСОВНО ДІТЕЙ

© Нестеренко А., 2019

У статті досліджено зміст поняття «кібербулінг», яке упродовж останніх років набуло значного поширення в дитячому середовищі і є надзвичайно негативним явищем. Подано характеристику адміністративно-правових заходів протидії кібербулінгу, окреслено деякі напрями удосконалення норм чинного законодавства у цій сфері.

Ключові слова: діти, насильство, булінг, кібербулінг, віртуальне інформаційне середовище, адміністративно-правова протидія.

А. Нестеренко

АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ КИБЕРБУЛЛИНГУ В ОТНОШЕНИИ ДЕТЕЙ

В статье исследовано содержание понятия «кибербуллинг», которое в последние годы приобрело широкое распространение в детской среде и есть чрезвычайно негативным явлением. Дана характеристика административно-правовых мер противодействия кибербуллингу, обозначены некоторые направления совершенствования норм действующего законодательства в этой сфере.

Ключевые слова: дети, насилие, буллинг, кибербуллинг, виртуальное информационное пространство, административно-правовое противодействие.

А. Nesterenko

Institute of Jurisprudence and Psychology
Lviv Polytechnic National University
Department of Administrative and Informational Law
Postgraduate

ADMINISTRATIVE AND LEGAL COUNTERACTION OF KIBERBULING IN CHILDREN

The article explores the meaning of the concept of «cyberbullying», which in recent years has become widespread in the children's environment and is an extremely negative phenomenon. The description of administrative and legal measures for countering cyberbullying is given, some directions of improvement of the norms of the current legislation in this area are outlined.

Key words: children, violence, bullying, cyberbullying, virtual information environment, administrative-legal counteraction.

Постановка проблеми. Потужний розвиток інформаційних технологій призвів до того, що віртуальне середовище стало невід'ємною складовою розвитку та спілкування молодого покоління.

Незважаючи на безумовно позитивну роль сучасних комунікаційних засобів та інтернету у становленні та самовираженні дитини, існують все ж певні ризики у використанні інформаційних технологій. Однією із таких небезпек є віртуальне цькування або кібербулінг (від англ. Cyberbullying). Кібербулінг є одним із різновидів насильства (булінгу), яке вчиняється до дитини. А тому актуальність дослідження виникнення цього явища на теренах нашої держави та правових аспектів його запобіганню не викликає сумнівів.

Аналіз дослідження проблеми. Питання категорій насильства, що здійснюються відносно дитини, а саме булінгу та кібербулінгу, першочергово, висвітлювалися у працях закордонних науковців. З-поміж них, зокрема, можна назвати таких як: P. Agatston, R. Kowalski, S. Limber, D. Lane, D. Olweus, N. Willard, P. Внебрачних, В. Григоренко, С. Котова, С. Рожин, О. Погорєлова.

Зауважимо, що, зважаючи на відносно нещодавню появу поняття булінгу в Україні (кінець 90-х рр. ХХ ст.), вітчизняні дослідники лише починають досліджувати детермінанти його негативних проявів. Зокрема, у працях А. Баранова, Л. Данильчука, Н. Дмитренко, І. Жаровської, Н. Лесько, О. Лапи, Т. Миронюка, О. Момота, Л. Найдюнової, Б. Оранюка, І. Сидорук, феномен булінгу та його різновиди фрагментарно досліджуються з правової, інформаційно-технологічної, соціологічної, психолого-педагогічної точок зору, опираючись на теорії булінгу закордонних науковців. Тобто можна констатувати, що праці вітчизняних науковців із зазначеної проблеми мають теоретичну природу. А, власне, аспекти адміністративно-правової протидії та запобігання феномену «кібербулінгу» – практично не досліджені.

Метою цієї статті є дослідити поняття специфічного різновиду прояву насильства «кібербулінг» та протидії його проявам у вітчизняному адміністративному законодавстві.

Виклад основного матеріалу. Нинішній етап розвитку сучасного суспільства називають «інформаційною ерою», де основними стратегічними ресурсами є інформація і доступ до віртуального середовища.

Глобальне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери суспільного розвитку призвело до того, що люди, й насамперед, діти проводять більшу частину свого часу у електронному (віртуальному) просторі. Згідно з дослідженнями Unicef, проведених в Україні у 2018 році, було встановлено, що 50,2 % дітей у віці до 15 років постійно перебувають онлайн [1].

Попри позитивний вплив та користь сучасних інформаційно-технологічних комунікацій на розвиток та соціальну адаптацію дитини існують і значні небезпеки та загрози при користуванні ними. Актуальною проблемою, з якою може зіштовхнутися дитина у віртуальному середовищі, є різновид негативної комунікації – булінг, та одна з його сучасних форм – кібербулінг.

Поняття «кібербулінг» походить від двох слів: кібер (позначає віртуальне опосередковане комп'ютером середовище) і булінг. За однією версією булінг (від англ. bully – хуліган, забіяка, грубиян, гвалтівник) означає залякування, фізичне або психологічне насилля відносно дитини з боку дорослих або ровесників, спрямоване на дезорієнтацію жертви та її упокорення. За іншою версією англійське bull (бик, бугай, а в переносному значенні – дуже велика, сильна чи агресивна персона) позначає процес лютого, завзятого нападу, цькування, дошкуляння. Масовий булінг, який становить цькування жертви цілим натовпом людей, закордонні вчені називають моббінгом [2, с. 18]. Отже, можемо зазначити, що кібербулінг – це систематичні агресивні прояви жорстокості стосовно суб'єкта у віртуальному просторі.

Першочергово, кібербулінг, як різновид прояву насильства, стосується порушення прав дітей, їх психологічного та фізичного здоров'я.

Випадки прояву «кібербулінгу» стають серйозною правовою проблематикою. За останні 15–20 років обсяг досліджень про причини і наслідки цього негативного явища, його розповсюдження і заходи протидії в нашій країні значно зріс. Але незначний досвід з його запобігання свідчить, що це тривалий та дуже напружений процес, який вимагає великих зусиль з боку державних органів, громадських організацій та всього інформаційного суспільства загалом.

Засновниками напряду досліджень кібербулінгу вважаються канадський учитель середньої школи Білл Белсі та американський адвокат і виконавчий директор Центру безпечного та відповідального використання Інтернету Ненсі Віллард [3; 4], котрі вперше ввели термін «кіберзалякування» (cyberbullying).

Проаналізувавши низку наукових досліджень, можна стверджувати, що єдиного наукового визначення поняття «кібербулінг» – не існує.

Так, за визначенням БіллаБелсі, – кібербулінг – це використання інформаційних і комунікаційних технологій для підтримання умисної, неодноразової і ворожої поведінки, спрямованої на ображення інших людей [5]. П. Сміт та інші визначають кібербулінг як «агресивний, неодноразовий і навмисний вчинок, що здійснюється групою осіб, чи окремою особою за допомогою використання електронних форм зв'язку проти жертви, яка не може захистити себе протягом певного проміжку часу»[6].

У дефініції Л. Найдьонової кібербулінг – це новітня форма агресії, що передбачає жорстокі дії з метою дошкулити, нашкодити, принизити людину з використанням інформаційно-комунікаційних засобів: мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж тощо [7, с. 5]. Т. Миронюк зазначає, що кібербулінг – це негативна, агресивна, суспільно небезпечна, протиправна поведінка умисного характеру із застосуванням морального, фізичного насильства чи будь-які інші дії, учинені з метою дошкулити, нашкодити, принизити людину, що посягають на життя, здоров'я, волю, честь і гідність особи шляхом використання інформаційно-комунікаційних засобів: Інтернету (електронної пошти, форумів, чатів, ICQ), мобільних телефонів, соціальних мереж тощо [8, с. 282]. Н. Бугайова вказує, що: кібербулінг – одна з форм переслідування, залякування, психологічного цькування підлітків, рідше дітей молодшого віку за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій – інтернету, мобільних телефонів і інших цифрових пристроїв.

Варто зазначити, що ситуація з кібербулінгом в Україні вкрай насторожує. Хоча на теренах нашої держави це явище відносно нове, але, як показує статистика – невпинно прогресує. За результатами опитування щодо кібербулінгу, яке проводилось у 2018 році Асамблеєю головних дослідників проекту HBSC від України, було виявлено наступне: з понад 13 тисяч учасників опитування (діти віком 10–17 років), які проживають у 218 населених пунктах України – 21,1 % брали участь в образах, знущаннях, приниженнях інших у кіберпросторі; 21,5 % зазнали знущань, принижень у кіберпросторі [9].

Основною причиною такого неконтрольованого прояву кібербулінгу є відсутність протидії на законодавчому рівні. В Україні досі відсутнє законодавчо закріплене визначення поняття «кібербулінг».

Першим кроком до подолання проявів булінгу став Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18.12.2018 р., яким було внесено зміни до таких законодавчих актів України:

1. *Закон України «Про освіту»*, в якому дається правове визначення поняття «булінгу» та його типових ознак. Зокрема визначено, що: булінг (цькування) – діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого. Також у цьому законі визначено права, обов'язки та повноваження усіх учасників освітнього процесу у питаннях запобігання і протидії булінгу в освітньому середовищі та подолання його наслідків [10].

2. *Кодекс України про адміністративні правопорушення* було доповнено статтею 173⁴ в якій подано законодавче визначення булінгу та встановлено систему заходів покарання та адміністративних стягнень за вчинення булінгу [11]. Наприклад, у ст. 173⁴ КУпАП булінг визначено як діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному,

економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [11]. Тобто, зважаючи на тезу «у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій» – можемо зробити висновок, що тут кібербулінг виступає однією із форм булінгу.

Проаналізувавши ці законодавчі новели, стає очевидним, що усі перераховані вище пункти стосуються протидії булінгу серед учасників освітнього процесу, тобто булінгу реального.

А як протидіяти та запобігати кібербулінгу, булінгу, який відбувається у віртуальному просторі, незавжди стосується освітнього середовища та, зважаючи на свою специфіку, є практично неконтрольованим – на законодавчому рівні досі не визначено. На сучасному етапі державотворення в Україні відсутнє і наукове і законодавче визначення поняття кібербулінгу як протиправного діяння та встановлення відповідальності за його прояви.

Проаналізувавши практику національного законодавства, можемо констатувати, що найчастіше дії кібербулерів кваліфікують як хуліганство (ст. 296 КК України). У разі встановлення факту скоєння неправомірної дії у віртуальному просторі (кібербулінг), відповідальність покладається на власника технічного пристрою, за допомогою якого було вчинено певну неправомірну дію. [12].

Однак деякі форми кібербулінгу (кіберпереслідування, відчуження, хоппінг) є вкрай небезпечними та можуть призвести до тяжких наслідків, пов'язаних зі шкодою для здоров'я та життя дітей.

Опосередковано законодавче регулювання у сфері протидії кібербулінгу у віртуальному середовищі представлено у контексті загальних прав і свобод дитини [13] та у Законі України «Про основи національної безпеки України» [14]. Ці акти, декларативно торкаються зазначеної проблеми. У статті 52 Конституції України вказано: «Діти рівні у своїх правах... Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом» [15]. Це положення деталізовано у п. 4 ст. 20 Закону України «Про охорону дитинства»: «Пропагування у ЗМІ культу насильства і жорстокості, розповсюдження порнографії та інформації, що зневажає людську гідність і завдає шкоди моральному благополуччю дитини» заборонено [16]. Також серед положень вітчизняних законодавчих актів, що спрямовані на забезпечення дітей від негативних інформаційних впливів є: ст. 5, 7 Закону України «Про захист суспільної моралі» [17], ст. 62 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» [18]. Але і вони носять переважно декларативний характер.

Ми погоджуємося з думкою Т. Миронюк, яка зазначає, що для формулювання законодавчого закріплення поняття кібербулінгу необхідно розв'язати низку проблем, що пов'язані з різноманіттям технологій, опосередкованість комунікації якими передбачає віднесення дій до кібербулінгу; залежністю кваліфікації діяння від учасників, залучених до булінгової взаємодії (так, дії, учинені дорослими стосовно дітей, не називають кібербулінгом); віртуальний терор може бути прямим (атаки у формі погрозливих чи образливих листів на адресу жертви), а також непрямим, за дорученням (коли використовують інших осіб для того, щоб дошкуляти жертві) [8, с. 276].

Очевидно, що задля законодавчого визначення заходів протидії кібербулінгу стосовно дитини необхідно систематизувати та класифікувати інформаційні загрози та враховувати відмінності у інформаційних взаємовідносинах між суб'єктами.

Висновки. У вітчизняній науці поняття «кібербулінг» з'явилося порівняно недавно. Протягом останніх 15–20 років проводяться дослідження проявів агресивного поведіння дітей у віртуальному просторі (кібербулінгу). Кібербулінг – це новий вид насильства, який виник в умовах стрімкого розвитку інформаційного суспільства. Збільшення форм соціальної взаємодії у віртуальному просторі вплинуло на способи негативних проявів до інших людей, а, особливо, – до дітей. Метою кібербулінгу є умисний негативний вплив на людину (дитину) задля її морального приниження за допомогою використання інформаційно-комунікаційних засобів.

Існує багато причин, чому деякі особи вдаються до кібербулінгу. Протидія негативним проявам у віртуальному середовищі на свідомість дитини стає дедалі актуальнішою проблемою у системі забезпечення її інформаційної безпеки. Саме тому необхідно ефективно запобігати і протидіяти віртуальному насильству. Насамперед необхідно на законодавчому рівні закріпити визначення поняття «кібербулінг», сформулювати його типові ознаки та форми здійснення.

Розробка механізмів протидії впливу кібербулінгу на дитину повинна враховувати новітні глобальні інформаційні загрози та орієнтуватись на прогресивні світові методи їх запобігання.

Також вважаємо, що для протидії кібербулінгу та сприянню формування ефективної системи протидії його негативним проявам в умовах розвитку національного законодавства необхідно передбачити:

- впровадження і правове закріплення шкільних освітніх програм з медіа-грамотності та інформаційної безпеки, покликаних навчати дітей убезпечення власного інформаційного простору;

- посилення відповідальності суб'єктів надання інформаційних послуг за розміщення матеріалів, що містять небезпечний контент (насилля, жорстокість, порнографія тощо) або інформацію маніпулятивного характеру, яка може завдати шкоди моральному чи психічному здоров'ю дитини;

- підвищення ефективності моніторингу інформації і механізмів протидії загрозам інформаційній безпеці дитини у віртуальному середовищі, формування системи заходів протидії небезпекам у інформаційному просторі, що ґрунтується на моделюванні потенційних інформаційних загроз;

- запровадження юридичної відповідальності, залежно від ступеня суспільної небезпеки (адміністративної чи кримінальної) за заподіяння шкоди психічному та фізичному стану дитини шляхом вчинення кібербулінгу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Child Safety Online: Global Challenges and Strategies. Technical Report. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/safer-internet-day-502-cent-children-under-15-years-are-online-ukraine>.
2. Чернякова А. В. Педагогічні стратегії запобігання та подолання насильства в школах: досвід США: навчально-методичний посібник. Суми: Видавництво Вінниченко М. Д., 2010. 240 с.
3. Willard N. Cyber bullying and cyberthreats: responding to the challenge of online social aggression, threats, and distress. researchPress, 2007. P. 311.
4. What is the definition of cyberbullying? URL: <http://answers.yahoo.com/questions/indexqid=20091018125809AAAnUCsJ>.
5. Belsey, B. Cyberbullying. URL: www.cyberbullying.org.
6. Smith P. K., Mahdavi J., Carvalho M., Fisher S., Russell S., Tippett N. Cyberbullying: It's nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2008. No. 49 (2). P. 376–385.
7. Найдьонова Л. А. Кібербулінг або агресія в інтернеті: способи розпізнання і захист дитини. *Методичні рекомендації*. Серія: На допомогу вчителю. Вип. 4. К., 2011. 34 с.
8. Миронюк Т. В., Запорожець А. К. Кібербулінг в Україні – соціально небезпечне явище чи злочин: визначення та протидія. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 275–284.
9. ГО «Освітній Маркер»: офіційна сторінка. Булінг: 38 % учнів в Україні зазнали знущань URL: <http://osvmarker.com.ua/novini-osviti/1472/>.
10. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n384>.
11. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. № 51. Ст. 1122.
12. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
13. Про права дитини : Конвенція ООН від 20 листопада 1989 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
14. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
15. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/>

laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80. 16. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>. 17. Про захист суспільної моралі : Закон України від 20.11.2003 р. № 1296-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1296-15>. 18. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21.12.1993 р. № 3759-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3759-12>.

REFERENCES

1. *Child Safety Online: Global Challenges and Strategies. Technical Report*. Available at: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/safer-internet-day-502-cent-children-under-15-years-are-online-ukraine>. 2. Cherniakova A.V. *Pedahohichni stratehii zapobihannia ta podolannia nasylstva v shkolakh: dosvid SSHA: navchalno-metodychnyi posibnyk*. [Pedagogical Strategies for Preventing and Overcoming Violence in Schools: USA Experience]. Sumy: Vydavnytstvo Vinnychenko M. D. 2010. 240 p. 3. Willard N. *Cyberbullying and cyberthreats: responding to the challenge of online social aggression, threats, and distress*. Research Press, 2007. P. 311. 4. *What is the definition of cyberbullying?* Available at: <http://answers.yahoo.com/questions/indexqid=20091018125809AAAnUCsJ>. 5. Belsey B. *Cyberbullying*. Available at: www.cyberbullying.org. 6. Smith P. K., Mahdavi J., Carvalho M., Fisher S., Russell S., Tippett N. *Cyberbullying: It's nature and impact in secondary school pupils*. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2008. № 49 (2). P. 376–385. 7. Naidonova L.A. *Kiber-bulinh abo ahresiiia v interneti: sposoby rozpoznavannia i zakhystdytyny*. [Cyber-bullying or aggression on the Internet: way store \cognize and protect the child]. *Metodychni rekomendatsii. Seriiia: Na dopomohu vchyteliu*. Vyp. 4. K., 2011. 34 p. 8. Myroniuk T. V., Zaporozhets A. K. *Kiberbulinh v Ukraini – sotsialnone bezpechne yavyshe chy zlochyn: vyznachennia ta protydiia*. [Cyberbullying in Ukraine is a socially dangerous phenomenon or crime: definition and counteraction]. *Yurydychni chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*. 2018. № 2. P. 275–284. 9. HO «Osvitnii Marker»: ofitsiina storinka. *Bulinh: 38 % uchniv v Ukraini zaznaly znushchan* [Bullying: 38% of students in Ukraine were bullied]. Available at: <http://osvmarker.com.ua/novini-osviti/1472/>. 10. Zakon Ukrainy. *Pro osvitu* [About education] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n384>. 11. *Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia* [Code of Ukraine on Administrative Offenses]. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua>. 12. *Kryminalnyi kodeks Ukrainy* [The Criminal Code of Ukraine]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. 13. Konventsiiia OON. *Pro prava dytyny* [About the rights of the child]. Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021. 14. Zakon Ukrainy. *Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy* [On the basis of national security of Ukraine]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>. 15. Zakon Ukrainy. *Konstytutsiia Ukrainy* [The Constitution of Ukraine]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. 16. Zakon Ukrainy. *Pro okhoronu dytynstva* [On the protection of childhood]. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>. 17. Zakon Ukrainy. *Pro zakhyst suspilnoi morali* [On the protection of public morality]. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1296-15>. 18. Zakon Ukrainy. *Pro telebachennia i radiomovlennia*: [On Television and Radio Broadcasting]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3759-12>.

Дата надходження: 19.02.2019 р.